

DESPRE “CULTURA CIUGUD”

Perioada cuprinsă între sfârșitul mileniului anterior, când s-a încheiat procesul etnogenezei românești și mijlocul de secol XIII, moment crucial pentru trecerea la feudalismul clasic în Transilvania, a constituit subiectul de referință a numeroși cercetători. Contribuția adusă la cercetarea acestei perioade istorice de către izvoarele scrise, s-a dovedit a fi insuficientă în încercarea de reconstituire a realităților vremii. De la mijlocul secolului nostru, o contribuție deosebită la abordarea acestei perioade istorice o aduce arheologia medievală, care s-a dovedit a fi o sursă inepuizabilă de noi informații. Din păcate, rezultatele obținute în acest domeniu sunt condiționate de volumul încă redus al săpăturilor efectuate, de modul sumar în care s-a realizat valorificarea materialelor respective.

În cele ce urmează vom încerca să reluăm în discuție descoperirile cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de **tip Ciugud** sau **cultura Ciugud**, aceasta cu atât mai mult cu cât până în prezent nu există o lucrare cu caracter de sinteză care să trateze acest subiect.

Prima preocupare serioasă consacrată descoperirilor arheologice medievale timpurii din Transilvania aparține lui Kurt Horedt [Horedt 1951] care, referindu-se în special la ceramica epocii, include materialul respectiv în fazele III și IV a ceramicii slave. Din totalul de 50 de puncte semnalate de Kurt Horedt ca aparținând secolelor VI-XIII, un număr de 24 sunt sau pot fi considerate ca datând din secolele XI-XII, moment în care s-ar încheia evoluția ceramicii slave în Transilvania, faza IV constituind totodată și faza de trecere spre ceramica medievală propriu-zisă [Horedt 1951, p. 214]. Pentru secolul al XI-lea cel mai reprezentativ material a fost considerat, de către Kurt Horedt, cel provenit din așezarea Ciugud (jud. Alba) [Horedt 1951, p. 196 și 214]. Material arheologic de aceeași factură au fost descoperit și la Petrești (jud. Alba), fapt ce l-a determinat pe Kurt Horedt să-l compare cu cel provenit din așezarea cea mai bine cunoscută în acel moment, așezarea de la Ciugud [Horedt 1951, p. 201]. O imagine detaliată a descoperirilor medievale timpurii de la Ciugud a oferit-o Ion Berciu care publică rezultatele obținute în urma campaniilor arheologice efectuate aici în anii 1948 și 1949 [Berciu 1957, p. 350-357]. Din lipsa unor elemente de datare absolută s-a încercat o abordare aprofundată a materialului ceramic, încercându-se o definire cât mai exactă a trăsăturilor tipologice-stilistice caracteristice acestui material. Ion Berciu a datat așezarea medievală de la Ciugud în secolele IX-XI [Horedt 1951, p. 196].

Exemplul corectării preistorice de a încadra vestigiile materiale și spirituale cu caracter specific într-un anumit aspect, tip sau cultură, a fost preluat și pentru desemnarea unor complexe arheologice din secolele IV-XIII. Mai mult, pentru a nu se crea confuzii în rândul specialiștilor, s-a considerat oportun ca descoperirile respective să primească denumirea așezării unde s-au efectuat primele săpături arheologice. Menționăm, în acest sens, cazul culturilor: Ipotești-Cândești, Sântana de Mureș-Cerneahov, Dridu etc. Pentru feudalismul timpuriu s-au desemnat în anii '50 ai secolului nostru culturile Răducăneni în Moldova și Ciugud în Transilvania, fără ca acestora să le fie bine precizate trăsăturile caracteristice sau, cel puțin, să se bucure de vreo monografie a vreunei așezări incluse în cadrul acestor culturi.

Prima referire directă la descoperirile de tip Ciugud o întâlnim la Maria Comșa, care considera că descoperirile respective se datează, prin analogie cu cele similare de la sud de Carpați, în secolul X și în prima jumătate a secolului XI, incluzând în rândul acestor descoperiri și pe cele de la Alba Iulia, Lechința de Mureș, Moldovenești și Morești [Comșa 1957, p.286]. Intregul suport adus în sprijinul acestei afirmații s-a bazat doar pe similitudinile de material ceramic, considerându-se că aceste complexe ar putea aparține populației românești sau populației maghiare pătrunsă dinspre Pannonia [Comșa 1957, p.287].

În tratatul *Istoria României*, ceramica de tip Ciugud este datată în secolul X - prima jumătate a secolului al XI-lea, fiind atribuită populației românești ce locuia în Transilvania de dinainte de cucerirea maghiară [Ist. Rom., II, p.48]. Pentru secolele XI-XII ar fi reprezentativă, în Transilvania, ceramica descoperită la Alba Iulia, Lechința de Mureș, Moldovenești și Morești, care, după părerea autorilor tratatului, nu poate fi pusă în corelație directă cu slavii [Ist. Rom., II, p.48].

Cercetarea arheologică efectuată pe locul fostei mitropolii a lui Mihai Viteazu din Alba Iulia a

surprins și vestigii ale feudalismului timpuriu. Materialul respectiv, publicat împreună cu cel de aceeași factură, descoperit în urma unor lucrări edilitare efectuate, în anii 1966 și 1967, în incinta cetății din Alba Iulia, a fost considerat ca aparținând tipului Ciugud. Vestigiile au fost datate, de către Gheorghe Anghel, în secolele X-XI, fiind atribuite unei populații autohtone [Anghel 1968, p. 480].

Treptat, începea să se contureze, în general, pe cursul mijlociu al râului Mureș, dar fără a se depăși intrarea în culoarul Orăștiei, o grupare de așezări caracterizate de ceramica de tip Ciugud, epicentrul situându-se în zona imediat circumscrisă orașului Alba Iulia. Suprapunerea frapantă între arealul așezărilor cu descoperiri de tip Ciugud ce se cunoșteau până în acel moment, peste ceea ce s-a încercat a se defini la un moment dat ușor anterior, ca un posibil voievodat slav cu centrul la Alba Iulia [Horedt 1954], constituie cea mai elocventă dovadă despre existența unui stadiu mai avansat al cercetărilor pentru zona respectivă.

Modul, mai mult decât rezonabil, în care au fost prezentate descoperirile de la Ciugud și Alba Iulia, ținându-se cont mai ales de stadiul de atunci al cercetării, au făcut ca în scurt timp și alte descoperiri de materiale de aceeași factură din Transilvania să fie incluse în tipul Ciugud. Unul dintre cele mai reprezentative exemple, în acest sens, îl constituie, după părerea noastră, considerațiile făcute pe marginea descoperirilor din mai multe puncte de pe teritoriul orașului Brașov [Pop 1968]. Publicarea studiului respectiv a prilejuit luarea în discuție a ceramicii de tip Ciugud, încercându-se o împărțire a materialului respectiv, pe baza motivelor ornamentale, în două categorii distincte [Pop 1968, p. 16]. Prima categorie s-ar data în secolele X-XI și începutul celui de-al XII-lea, iar cea de-a doua, din care fac parte și materialele de la Brașov, în secolul al XII-lea [Pop 1968, p. 16]. În urma apariției articolului respectiv, lista cu descoperiri considerate ca aparținând acestei culturi va fi îmbogățită considerabil. Dacă descoperirile de tip Ciugud de la Rădești și Ocna Sibiului nu au fost atribuite vreuneia dintre cele două categorii [Pop 1968, p. 15, nota 22], în schimb, materialul de la Gușterița a fost inclus în cea de-a doua categorie a ceramicii de tip Ciugud [Pop 1968, p. 16]. Întregul tip Ciugud a fost considerat ca aparținând unei populații autohtone românești [Pop 1968, p. 17].

Efectuarea unui sondaj arheologic de salvare, în anul 1967, la Vințu de Jos-"Cingăi", de către Thomas Năgler, a dus la surprinderea unor vestigii datate la mijlocul secolului XII, fără a se exclude posibilitatea ca acestea să fie mai vechi sau mai recente cu cel mult un secol [Năgler 1970, p. 37]. Dacă inițial vestigiile respective nu au fost atribuite tipului Ciugud, ulterior, autorul săpăturii considera că lista descoperirilor de tip Ciugud se poate completa cu cele de la Vințu de Jos, Ocna Sibiului, Apoldul de Sus [Năgler 1974, p. 54]. Materiale de tip Ciugud au fost surprinse și cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate, în anii 1968 și 1969, la Orlat-"Cetatea scurtă" [Năgler 1977, p. 28-38]. Ceramica care ar sta la baza definirii așa-zisului tip Ciugud, ar reprezenta, după Thomas Năgler, o evoluție a ceramicii secolilor IX-X, dar a cărei prezență nu poate fi privită ca certă înainte de mijlocul secolului al XI-lea [Năgler 1977, p. 37], momentul final fiind considerat ca datând din secolul al XIII-lea [Năgler 1977, p. 36]. În privința atribuirii etnice a tipului Ciugud, Thomas Năgler consideră că acesta ar ilustra conviețuirea româno-pecenegă în sudul Transilvaniei înainte de așezarea secuilor și sașilor [Năgler 1981, p. 151].

Culturii Ciugud îi sunt atribuite și descoperirile de materiale ceramice datate în secolul al XIII-lea de la Călnic [Heitel 1972, p. 147], considerându-se că granițele timpurii ale culturii nu se pot plasa mai devreme de secolul XI, iar "elementele semnificative ale acestei culturi sunt totdeauna situate în imediata vecinătate a elementelor culturale maghiaro-slave" [Heitel 1972, p. 148].

Pomind de la rezultatele obținute în urma cercetărilor arheologice efectuate la catedrala romano-catolică din Alba Iulia, Radu Heitel considera că tipul Ciugud trebuie datat în secolele XI-XII, constituind "un facies cultural provincial bizantin" [Heitel 1975, p. 344]. Radu Heitel era de părere că tipul Ciugud nu poate fi considerat "în mod global, drept un produs al procesului de continuitate culturală caracteristic populației romanice autohtone, ci între purtători lui apar în această epocă și maghiarii pătrunși în Transilvania" [Heitel 1975, p. 344].

În cadrul cercetării arheologice efectuate la Morești, materiale de tip Ciugud au fost surprinse, în așezarea propriu-zisă, destul de rar, ele fiind mai numeroase în punctul "Citfalău" [Horedt 1978, p. 59]. Ceramica de tip Ciugud a fost considerată ca fiind similară cu faza Morești B, conform schemei

tipologice propusă de Kurt Horedt, care ar apărea la sfârșitul secolului X, dar mai sigur la începutul secolului XI [Horedt 1978, p. 59]. Luarea în discuție, de către Kurt Horedt, a unor trăsături caracteristice ale ceramicii feudale timpurii din Transilvania, a permis observarea că tipurile ceramice, în special căldările de lut, nu sunt specifice unei anumite populații din Transilvania, ci se înscriu într-un orizont cultural general [Horedt 1978, p. 62]. După apariția studiului lui Kurt Horedt cu privire la tăvițele și căldările de lut de la Morești - datorită, în special, considerațiilor de natură etnică - se constată o bruscă diminuare în desemnarea de noi descoperiri considerate ca aparținând tipului Ciugud. Cu o simplă mențiune despre descoperirea unor asemenea materiale ceramice de tip Ciugud mai figurează Șirioara [Horedt 1979, p. 88]. La acesta se adaugă descoperirile de la Șura Mică (jud. Sibiu), datate în secolele X-XII [Glodariu și colab. 1979, p. 153], de la Daia Română (jud. Alba), care "se încadrează doar parțial în complexul ceramicii de tip Ciugud" [Pop, 1968, p. 82-83]. Semnalarea de la Daia Română (jud. Alba), din anul 1981, încheie practic lista descoperirilor considerate ca aparținând tipului Ciugud.

Cartând așezările considerate a fi de tipul Ciugud, observăm că ele ocupă zona sudică dar mai ales sud-vestică a Podișului transilvănean, mai rar situându-se în zona centrală. Aceste așezări sunt amplasate în imediata apropiere a unor cursuri de apă importante, de-a lungul unor principale căi de comunicație. O anumită concentrare a acestor descoperiri poate fi constatată în zona cuprinsă între Mureș și Olt, respectiv Târnava Mare și Carpații Meridionali, unde întâlnim 10 din cele 18 localități cu astfel de semnalări (Pl. I). Interesant că aceste 10 localități cu descoperiri de tip Ciugud constituiau, pentru perioada anilor 1951-1981, majoritatea descoperirilor de materiale ceramice feudale timpurii cunoscute în literatura de specialitate ca provenind de pe teritoriul respectiv.

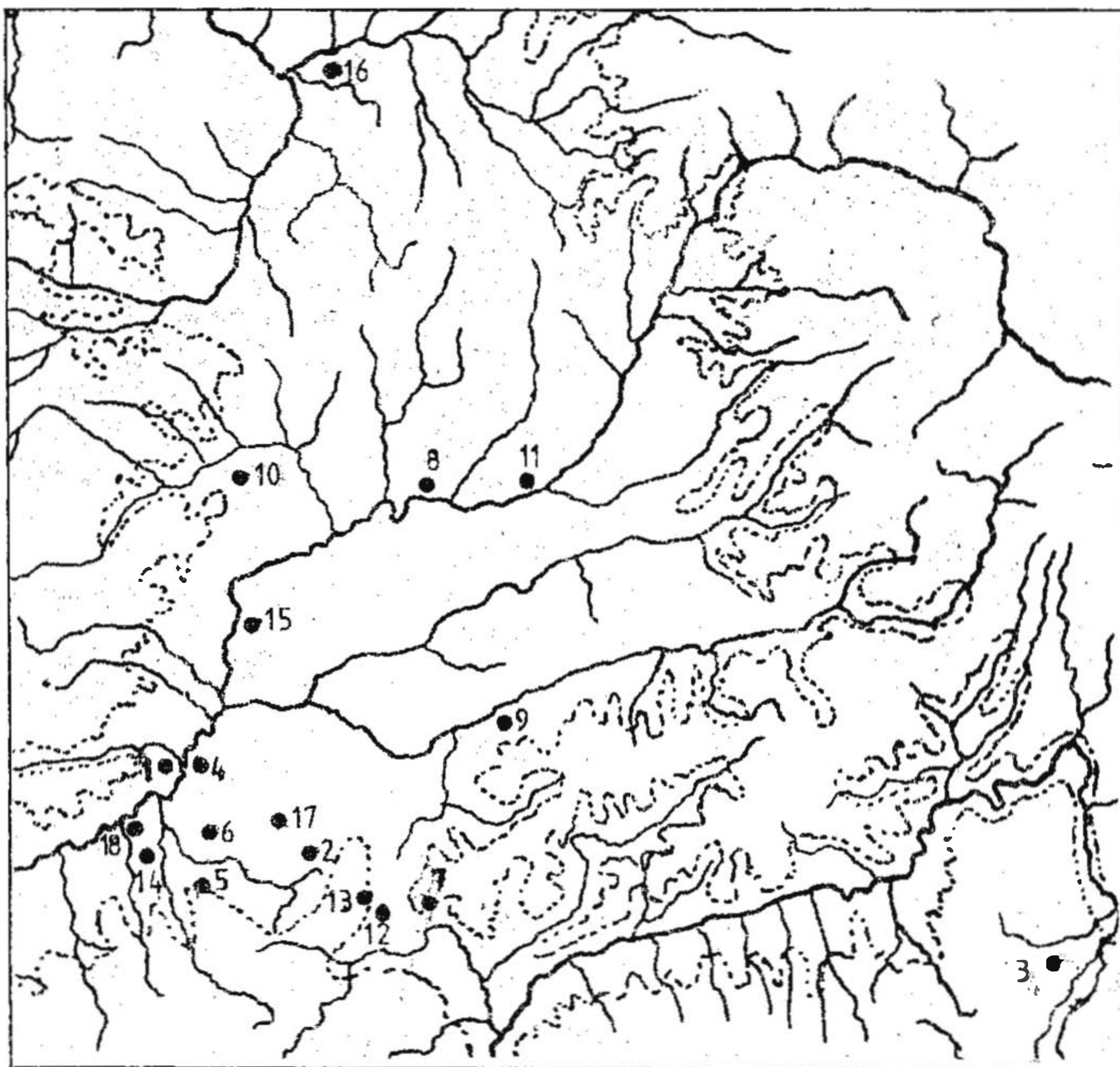
*

Tratarea descoperirilor de tip Ciugud după exemplul clasic, așa cum s-a procedat pentru cultura Răducăneni, ar putea trezi vii discuții în rândul cercetătorilor, deoarece vestigile respective nu prezintă particularități aparte care să le deosebească de celelalte descoperiri medievale timpurii din Transilvania și nu numai.

Pe de altă parte, așa cum reiese din cele prezentate mai sus, la baza includerii unor descoperiri arheologice în cadrul culturii Ciugud a stat materialul ceramic. Ca urmare, ni se pare justificată intenția noastră de a insista, cu predilecție, asupra principalelor trăsături caracteristice ale acestui inventar arheologic din cadrul culturii Ciugud.

Materialul ceramic aparține în exclusivitate categoriei uzuale, fiind lucrată la roată cu învârtire înceată. Pasta este compactă și conține ca degresant nisip cu bob mic și mijlociu, uneori și mici pietricele. Ca tipuri de vase întâlnim: vasul-borcan, strachina, căldarea, plosca și vasul cu gât cilindric canelat. Dintre cele 18 localități cu descoperiri considerate ca aparținând culturii Ciugud, în 16 dintre acestea se întâlnește vasul-borcan. În general, se poate afirma că acest tip de vas cunoaște o evoluție de cel puțin cinci secole [Horedt 1951, p. 211], fiind caracterizat de lipsa toartei, de raportul aproximativ egal dintre lățimea și înălțimea vaselor și de diametrul maxim la umărul vasului.

Încercarea de clasificare a vaselor-borcan propusă pentru materialul medieval timpuriu de la Ciugud [Berciu, 1957, p. 351-352], nu lasă să se întrevadă precis deosebirea dintre cele două tipuri. La un moment dat, s-a emis chiar o teorie privitoare la împărțirea culturii Ciugud, plecând de la acest tip de vas-borcan, în special pe baza motivelor ornamentale, în două categorii [Pop, 1968, p. 16]. Cât de veridică s-a dovedit a fi teoria respectivă relevant este faptul că din momentul emiterii sale nici un alt cercetător nu s-a raportat la ea. Spre deosebire de cultura Răducăneni, unde s-a constatat existența a două variante de vas-borcan [Spinei 1982, p. 182], putem spune că în cadrul culturii Ciugud nu s-a întâlnit decât o singură variantă (Pl. II, 1). Aceasta este caracterizată de o ardere completă, rezultând o culoare cenușiu-vineție, uneori negricioasă, în interior și un aspect cărămiziu-roșietic în exterior. Buza este rășfrântă în afară, fiind prevăzută în exterior cu o ușoară adâncitură. Gâtul scurt, bine arcuit, este succedat de un umăr proeminent. Peretele vasului coboară ușor oblic spre fund. În general partea inferioară a vasului se caracterizează prin îngroșarea pronunțată a pereților în apropierea fundului.

1. Alba Iulia	7. Gușterița	13. Orlat
2. Apoldu de Sus	8. Lechința de Mureș	14. Petrești
3. Brașov	9. Mediaș	15. Rădești
4. Ciugud	10. Moldovenești	16. Șirioara
5. Câlnic	11. Morești	17. Șura Mică
6. Daia Română	12. Ocna Sibiului	18. Vințu de Jos

Planșa I. Harta cu descoperirile considerate ca aparținând tipului Ciugud.

Motivele ornamentale constau din incizii. În funcție de amplasare, întâlnim două zone distincte: cea a umerilor, unde se constată o abundență a motivelor decorative: linia în val, incizii executate cu unghia, cu bățul, cu diferite instrumente ascuțite; și cea corespunzătoare mijlocului vasului, unde întâlnim linii orizontale, simple sau grupate în registre, uneori și linia în val. Decorația cu roțița, trasă orizontal pe corpul vaselor-borcan, se întâlnește la Alba Iulia, Ciugud, Morești și Șirioara.

Fundurile de vase-borcan prevăzute cu anumite semne, cunoscute în literatură de specialitate și ca "mărci de olar" prezintă, în cazul de față, de o mare diversitate de motive, fiind cunoscute la Alba Iulia, Brașov, Morești, Ocna Sibiului și Șirioara.

A doua formă de vas, amintită mai sus, o constituie strachina (Pl. II, 2). Din această categorie se cunosc atât vase întregi (Alba Iulia, Moldovenești, Morești, Rădești, Vințu de Jos) cât și fragmente ceramice (Morești și Vințu de Jos). O clasificare a strachinilor respective nu s-a propus nici până în momentul de față. Ca motive ornamentale întâlnim aceeași varietate a formelor ca pe vasul-borcan, excepție făcând cel puțin până în prezent, decorul cu roțița. Strachina descoperită la Rădești este prevăzută, pe fundul vasului, cu o șampilă în formă de cruce mare cu brațele înguste.

Căldarea de lut reprezintă cel mult 10% din materialul ceramic de tip Ciugud [Nägler 1977, p.10], întâlnindu-se în 11 dintre localitățile respective. Ca tip de vas, căldările de lut în discuție se înscriu în categoria celor de formă tronconică. Pasta vaselor prezintă o culoare care variază de la negru la cenușiu. În exterior vasele au un aspect maroniu. Gura vasului, larg deschisă, are buza îngroșată, trasă spre exterior, dar și spre interior, unde întâlnim patru perforații verticale, grupate câte două, dispuse simetric. Peretele coboară vertical, vasul având un fund puternic bombat (Pl. III, 1).

Motive decorative se întâlnesc doar pe peretele căldărilor de lut, constând din linia în val (la Lechința de Mureș, Șirioara) și cele realizate cu roțița (la Morești).

Cel de-al patrulea tip de vas este reprezentat de plosca de lut. Se cunoaște doar un singur exemplar din această categorie, un vas întreg, ce provine din vechile colecții ale Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, lipsind orice mențiune sigură cu privire la locul și condițiile de descoperire. Pasta vasului, de culoare cenușie, este slab arsă. Buza vasului, ușor răsfrântă în afară, se continuă cu un gât alungit. Acesta se sprijină pe un corp sferoidal, care se termină cu un fund plat. Ornamentația vasului se rezumă, pe corpul vasului, la linii orizontale paralele, în zona gâtului întâlnindu-se patru linii în val. Fundul vasului este prevăzut în zona centrală cu o șampilă redând un cerc în care se înscrie o zvastică (Pl. III, 2). Condițiile necunoscute în care a fost descoperită plosca ne îndreptățește să nu excludem nici posibilitatea ca vasul respectiv să fie datat într-un alt interval de timp.

Despre un al cincilea tip de vas din cadrul ceramicii Ciugud se poate vorbi pe baza celor 11 fragmente de găuri cilindrice, descoperite doar la Morești, în majoritatea cazurilor ele fiind canelate. Sub caneluri sunt decorate cu linii ondulate sau paralele, cu impresii oblice sau liniare [Horedt 1984, p. 15, 16, 17, 46]. Uneori acest tip de vas este lipsit, sub gâtul cilindric, de elemente de decor, fiind prevăzut în schimb cu mici apucători pe umărul vasului [Horedt 1986, p. 140] (Pl. III, 3 și 4).

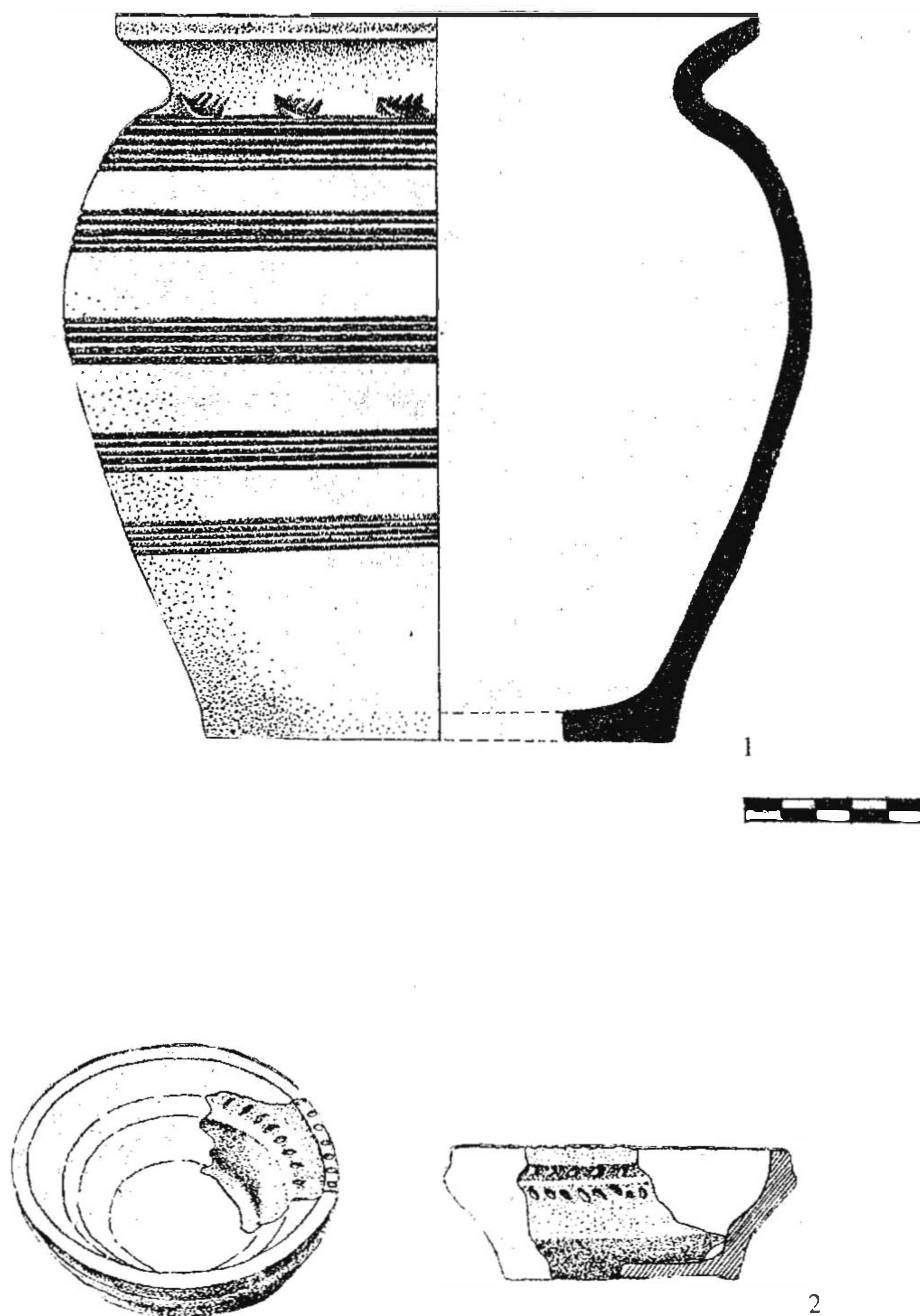
Din categoria materialului ceramic fac parte și o serie de fusaiole care prezintă o mare diversitate de forme, de la cele confecționate din peretele unui vas de lut, la cele în formă bitronconică. Fusaiole se cunosc ca provenind din descoperirile de tip Ciugud de la Alba Iulia și Vințu de Jos.

*

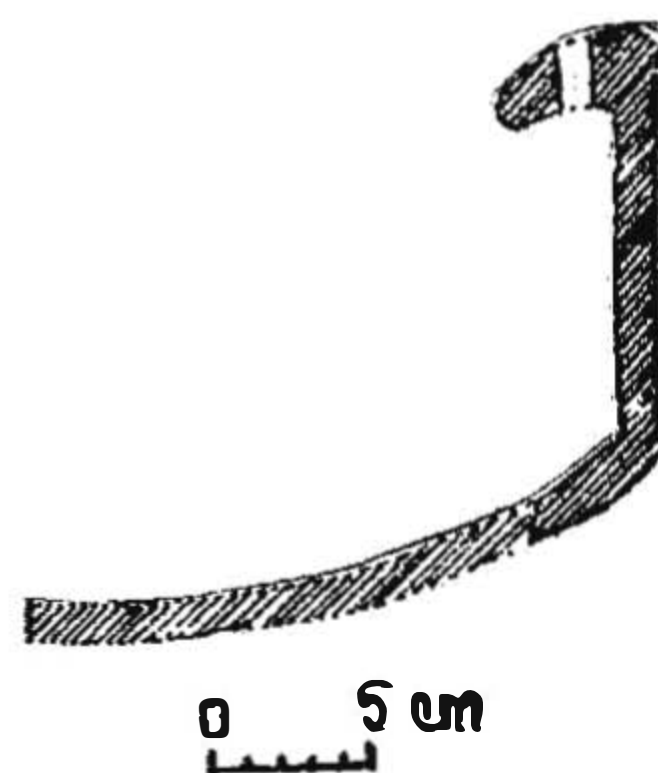
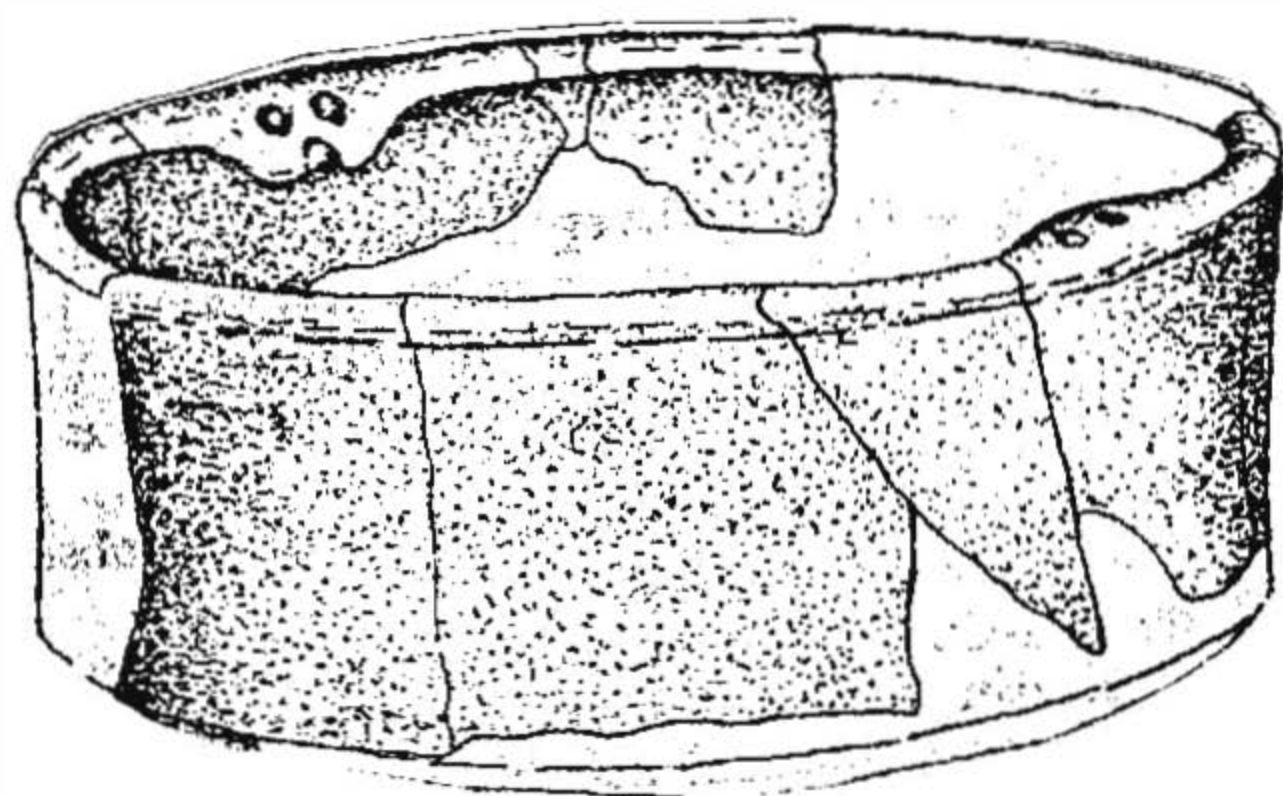
Trecerea în revistă a principalelor trasături caracteristice ale ceramicii considerate de tip Ciugud, necesită o raportare directă la descoperirile similare din zona imediat apropiată. Tipul de vas cel mai frecvent din cadrul ceramicii de tip Ciugud îl constituie vasul-borcan, numit adesea și oala-borcan. Acesta constituie tipul de vas cu cea mai mare răspândire în feudalismul timpuriu de pe o vastă arie geografică, în care se înscrie și teritoriul României. Existența unor forme apropiate tipologic dar și a unor motive ornamentale similare cu cele de pe vasul-borcan din cadrul tipului Ciugud se poate constata, pentru aceeași perioadă, în numeroase descoperiri din bazinul mijlociu și inferior al Dunării, ca și din nordul Mării Negre. Părerea cercetătorilor este unanimă că acest tip de vas se perpetuează din secolele anterioare, cunoscând o serie de transformări de-a lungul timpului. Punctul terminus al acestei linii evolutive a vasului-borcan în Transilvania poate fi considerat mijlocul secolului al XIII-lea, când are loc generalizarea roții olarului cu învârtire rapidă.

Cât privește strachina (sau castronul), aceasta se pretează unei interpretări similare cu cea prezentată pentru vasul-borcan. Deși nu a constituit unul dintre principalele subiecte de referință discutate de cercetători în cadrul ceramicii de tip Ciugud, se poate afirma că și aria de răspândire a acestui tip de vas este întinsă, deși în general astfel de descoperiri sunt mai rare.

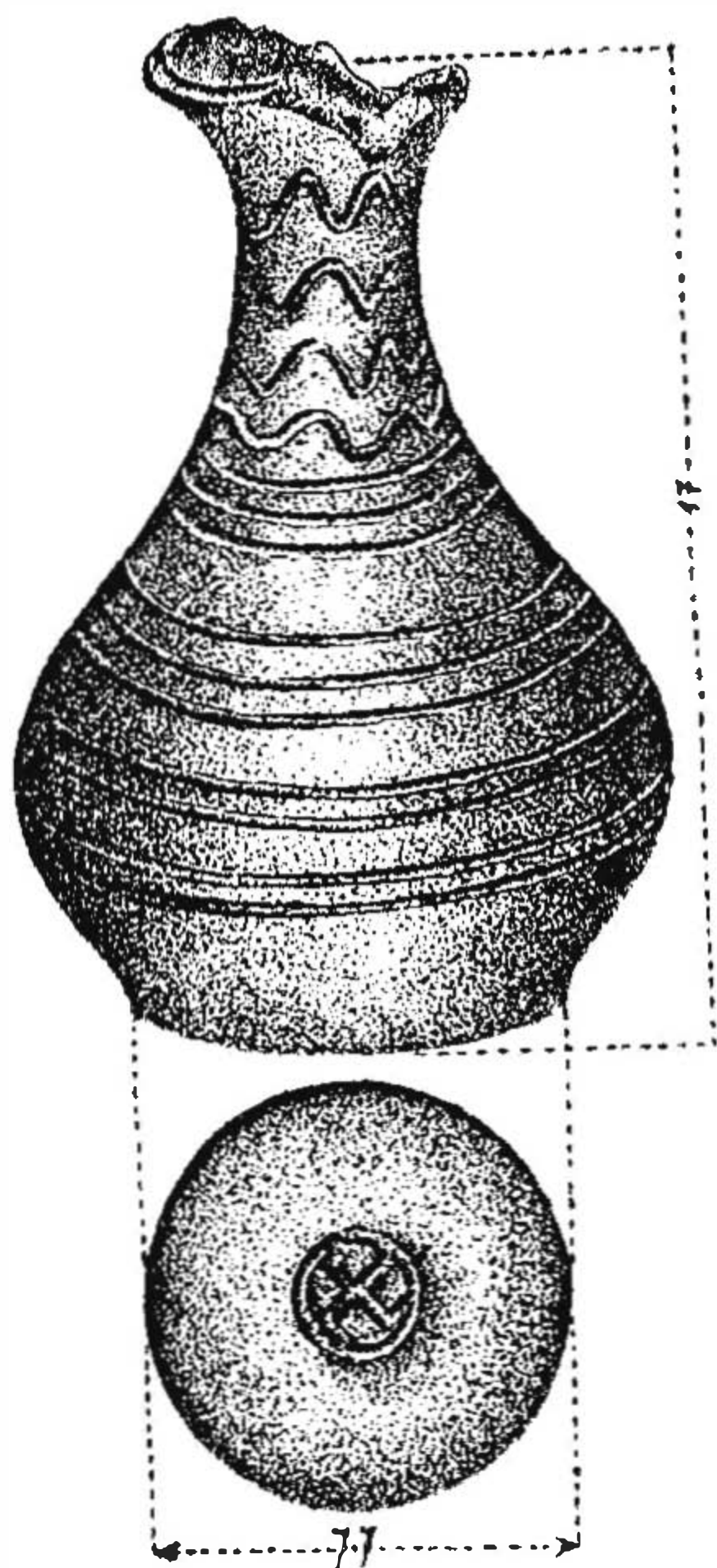
Prezența căldărilor de lut în cadrul descoperirilor medievale timpurii a stat, în general, la baza unor aprecieri de natură etnică, care s-au dovedit a fi mai mult s-au mai puțin viabile. În stadiul actual de cercetare se poate afirma că acest tip ceramic a apărut inițial în aria culturii Saltovo-Maiatck, în secolele VIII-IX. De aici ar fi fost vehiculat, pe un vast teritoriu, de către triburile bulgare, alane, maghiare, pccenege etc. Afirmația că ar reprezenta drept aportul exclusiv al unui singur grup etnic s-a dovedit a fi lipsită de temei, deoarece nici unul dintre triburile care au locuit în zona nord-pontică și au migrat ulterior spre vest nu s-a extins în toate teritoriile unde au fost semnalate căldări de lut [Spinei 1981-1982, p. 198].

Plansa. II. Tipuri de vase: vasul- borcan (1), strachina (2) (după Th. Năgler - lipsește scara)

1

4

3

2

Planşa. III. Tipuri de vase: căldarea (1) (după Th. Năgler), plosca (2) (după I. Berciu), fragmente provenite de la vase cu gât cilindric canelat (3 și 4) (după K. Horedt - lipsește scara).

Pentru Transilvania cele mai vechi căldări de lut se datează în secolul al XI-lea [Lukács 1984, p. 324], constituind unul dintre tipurile ceramice cu cea mai mare frecvență în cadrul descoperirilor de secol XI - parțial XIII. Dispariția acestor căldări de lut, în Transilvania, trebuie legată de schimbările produse ca urmare a generalizării roții olarului cu învârtire rapidă.

În privința ploscăi de lut, făcând abstracție de existența unui singur vas ale cărui condiții de descoperire sunt incerte, se poate presupune imitarea unor urcioare bizantine contemporane. După părerea altor cercetători, plosca de lut își trage obârșia, în evul mediu, din modelele executate în lemn [Constantinescu 1972, p. 124, vezi și nota 41].

Tipul de vas cu gât cilindric, decorat deseori cu caneluri, este răspândit pe o vastă arie, în Europa centrală și răsăriteană [Iambor 1986, p. 589]. După unii autori, acest tip ceramic își are originea în răsăritul Europei, fiind vehiculat din așa zisa cultură Saltovo-Maiatk. În Transilvania descoperiri ale unor fragmente de vase cu gât cilindric, adeseori canelat, se cunosc la Cluj-Mănăstur, Dăbâca și Morești. Petre Iambor, care s-a ocupat de descoperirile de acest tip de vas din Transilvania, consideră că ele sunt produse locale imitate după prototipuri mai vechi, ajunse aici imediat după impactul cu maghiarii de la începutul secolului X, sau mai târziu cu pecenegii [Iambor 1986, p. 593].

Succinta prezentare de mai sus permite să observăm că ceramica de tip Ciugud nu reprezintă un caz particular specific zonei sud-transilvănene, în evul mediu timpuriu, ci este vorba de o "cultură" mult mai răspândită care începe din stepele nord-pontice, Dobrogea și se continuă până în Slovacia [Horedt 1986, p. 139-140].

Continuarea excursului de față impune să ne oprim și asupra a ceea ce trebuie înțeles prin termenul de **tip**, respectiv **cultură**, în evul mediu timpuriu. Prin tip se percepe un exemplar reprezentativ pentru un grup de obiecte caracterizate de anumite trasături distincte. Termenul respectiv este uzitat în arheologie pentru desemnarea unor modele distincte care să permită diferențierea față de alte exemplare. În cazul nostru am avea de-a face cu așa-zisa ceramică de tip Ciugud, care a constituit **singurul argument** luat în calcul în sprijinul definirii și al existenței unei culturii Ciugud. S-a considerat că menținerea conceptului de "cultură" este necesar pentru a se evita confuziile, atâta vreme cât mai persistă divergențe între specialiști în atribuirea etno-culturală și cronologică a unor vestigii medievale [Spinei 1982, p. 174]. Din păcate elementul luat în calcul în ceea ce s-a privit drept cultură, l-a constituit aproape numai tipologia ceramicii, ceea ce nu poate fi semnificativ pentru definirea unei anumite civilizații [Spinei 1990, p. 105]. Aprecierea este valabilă atât în cazul culturii Ciugud - cum am văzut mai sus - cât și pentru cultura Răducăneni, deoarece aria de răspândire a tipurilor de vase întâlnite în culturile respective nu a fost identică cu aceea a unor anumite popoare sau state, producția ceramică fiind reflexul unor activități economice [Spinei 1990, p. 105; vezi și trimiterile respective].

Materialul ceramic, ce caracterizează așa-zisa cultură Ciugud, nu are o anumită coloratură etnică, ci reflectă stadiul la care s-a ajuns în domeniul producției ceramice de către populația locală din Transilvania în perioada secolelor XI-XIII.

Imediat după perioada de debut a anilor '80 istoriografia a început să i-a poziție critică față de existența tipului Ciugud. Lukács Antal care s-a ocupat, în anul 1984, de cartarea căldărilor de lut de pe teritoriul României, nici nu menționează tipul Ciugud. Mai mult, unuia dintre susținătorii inițiali ai existenței tipului respectiv își vor reconsidera părerea afirmând că aceasta, în realitate, "aparține tipurilor caracteristice în secolele XI-XII întregului sud-est european" [Heitel 1985, p. 227].

O atitudine pesimistă, cu referire directă la tipul Ciugud, întâlnim la Takács Miklós, care consideră că argumentele aduse în sprijinul teoriei respective sunt prea generale, ele întâlnindu-se în cadrul celei mai mari părți a ceramicii din secolele XI-XIII din Bazinul carpatic [Takács 1986, p. 19]. După părerea cercetătorului maghiar, a accepta existența tipului Ciugud ar însemna să includem în cadrul acestuia și descoperirile similare de la Tiszalök-Rázom, Kardoskút-Hatablak, Hács-Bédekkpuszta, Csátalja-Vágotthey, Tiszaeszlár-Bashalom etc [Takács 1986, nota 204], marcându-se astfel o vastă arie geografică la vest de Transilvania.

Departajarea vestigiilor din secolele XI-XIII din zona intracarpatică românească în două părți distincte, având ca punct de reper rezultatele obținute în urma investigației de la Morești, va fi menținută de Kurt Horedt și în ultima sa lucrarea de sinteză în care tratează unele probleme legate de feudalismul

Tab. I. Repertoriul tipurilor de vase întâlnite în cadrul așezărilor de tip Ciugud.

Nr. crt.	Așezarea	Tipul de vas				
		★	○	■	◇	◆
1.	Alba Iulia	+	+	+	+	-
2.	Apoldu de Sus	+	-	+	-	-
3.	Brașov	+	-	-	-	-
4.	Câlnic	+	-	+	-	-
5.	Ciugud	+	-	+	-	-
6.	Daia Română	+	-	+	-	-
7.	Gușterița	+	-	-	-	-
8.	Lechința de Mureș	+	-	+	-	-
9.	Mediaș	+	-	-	-	-
10.	Moldovenești	+	-	+	-	-
11.	Morești	+	+	+	-	+
12.	Ocna Sibiului	+	-	-	-	-
13.	Orlat	+	-	-	-	-
14.	Petrești	+	-	-	-	-
15.	Rădești	-	+	+	-	-
16.	Șirioara	+	-	+	-	-
17.	Șura Mică	-	-	-	-	-
18.	Vințu de Jos	+	+	+	-	-

★ vas-borcan
◇ plosca

○ castron
◆ vas cu gât canelat

■ căldare de lut

timpuriu din Transilvania. Prima grupă de la Morești, denumită încă din 1979 Morești B sau Ciugud, ar reprezenta nu o apariție locală ci o cultură răspândită din Dobrogea și Marea Neagră până în Slovacia [Horedt 1986, p. 139-140]. Trecerea în revistă a principalelor tipuri de vase, respectiv a vasului-borcan, căldarea și vasul cu gât cilindric canelat, a permis compararea lor cu materialele descoperite în perioada imediat următoare, denumită convențional Morești C. Din studiul lui Kurt Horedt se poate observa că toate cele trei tipuri de vase, considerate ca specifice tipului Ciugud, se perpetuează și în faza Morești C, bineînțeles cu anumite modificări cauzate de evoluția de-a lungul timpului. Prin urmare, Kurt Horedt propunea o situație de compromis între denumirea de tip Ciugud, care și-a pierdut o bună parte din conotațiile inițiale și acest vast complex al ceramicii de secol XI-XIII, în care se înscrie și teritoriul românesc intracarpatic.

Surprinderea a două nivele distincte, specifice feudalismului timpuriu, în cadrul așezării de la Morești a fost întărită de efectuarea unor pertinente observații stratigrafice, a tipologiei locuințelor și nu în ultimul rând pe baza ceramicii, cu predilecție a vasului-borcan. Pe lângă rezultatele pozitive obținute, situația rămâne tributară în privința elementelor de cultură materială. O reîntoarcere la denumirea de tip Ciugud uzitată în anii '60-'70 de către unii cercetători, înseamnă a face abstracție de nivelul actual al cunoștințelor în acest sens. Situația ar putea fi acceptată - cel puțin teoretic - în cazul în care s-ar folosi denumirea respectivă pentru desemnarea întregului areal pe care se întinde această cultură materială, din nordul Mării Negre până în Slovacia, ceea ce, în mod normal, nu poate rezista criticilor.

Referire directă la terminologia de "tip Ciugud" întâlnim și la Radu Popa. Pornind de la premisa că existența unor asemenea elemente de cultură materială reflectă consecința integrării zonelor respective în circuitul mai larg al schimburilor de produse și experiențe, Radu Popa este de părere că nu poate fi luată în considerare așa-numita ceramică de tip Ciugud întru-cât aceasta nu ilustrează o cultură arheologică anume, ci este larg răspândită pe teritorii foarte întinse [Popa 1988, p. 66, nota 100].

Pentru perioada de timp scursă între apariția lucrării lui Radu Popa și până în prezent, în bibliografie întâlnim doar simple referiri la tipul Ciugud determinate de căutarea unui pandant din zona transilvăneană pentru cercetările din spațiul românesc extracarpatic. Explicația acestei situații trebuie căutată, în primul rând, în modul nesatisfăcător în care a fost tratată, cel puțin până în prezent, problematica ceramicii medievale timpurii din Transilvania.

Întru-cât după anul 1981 nu mai întâlnim - așa cum s-a arătat - nici o consemnare a vreunei noi așezări de tip Ciugud, termenul ca atare dovedindu-se de altfel a fi perimat, se ridică în mod firesc întrebarea: cu ce operăm pentru desemnarea unor asemenea vestigii?; accentul căzând și de această dată pe materialul ceramic.

Istoriografia maghiară utilizează termenul de ceramică arpadiană timpurie, respectiv târzie, inclusiv pentru descoperirile de aceeași factură din Transilvania. O asemenea abordare nu ține cont de realitățile vremii deoarece Regatul maghiar a atins linia Carpaților Răsăriteni și Meridionali în ultimele decenii ale secolului al XII și la începutul secolului XIII [Papacostea 1993, p. 60], iar aceste vestigii își fac simțită prezența pe teritoriul respectiv încă din secolul al XI-lea (vezi cazul căldărilor de lut). Pe de altă parte cercetătorilor maghiari li se poate reproșa tendința de interpretare etnică, în încercarea de a sistematiza documentele de cultură materială în funcție de schema evoluției social-politice, fără a ține seama de deosebirile zonale și nici de prezența acelorași forme în afara granițelor regatului arpadian [Popa 1988, p. 67].

Mai recent s-a propus împărțirea ceramicii secolelor XI-XIII în timpurie și târzie, cu delimitarea între cele două grupe cronologice în prima jumătate a secolului al XII-lea, urmând ca la adoptarea acestei categorisiri să se țină cont de decalajele zonale firești ale procesului de omogenizare treptată a unor aspecte de cultură materială [Popa 1988, p. 67]. Despre modul cum se manifestă în practică aceste considerații, urmează ca investigațiile viitoare să ne ofere un răspuns plauzibil în acest sens.

NICOLAE-MARCEL SIMINA
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

Abrevieri bibliografice

- Anghel 1968 Gh. , *Noi descoperiri arheologice în legătură cu așezarea feudală timpurie la Alba Iulia*, în *Apulum*, VII/1, 1968, p. 469-482.
- Berciu 1957 I. , *Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba Iulia*, în *MCA*, IV, 1957, p. 335-360.
- Comșa 1957 M. , *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI-XII*, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 267-294.
- Constantinescu 1972 N. , *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui 1972 Mircea cel Bătrân*, București, 1972.
- Glodariu și colab. 1979 I. Glodariu, E. Iarovslavschi, Th. Nögler, M. Rill, *Raport asupra cercetărilor arheologice întreprinse în 1978 la Șura Mică (jud. Sibiu)*, în *MCA*, XIII, 1979, p. 149-154.
- Heitel 1972 R. R. , *Archäologische Beiträge zu den romanischen Baudenkmalern aus Südsiebenbürgen*, în *RRHA-BA*, IX, 1972, 2, p. 139-161.
- Heitel 1975 R. R. , *Contribuții la problema genezei raporturilor feudale în Transilvania în lumina cercetărilor arheologice de la Alba Iulia*, în *Muzeul Național*, II, 1975, p. 343-351.
- Heitel 1985 R. R. , *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977)*, I, în *SCIV*, 36, 1985, 3, p. 215-231.
- Horedt 1951 K. , *Ceramica slavă în Transilvania*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 189-232.
- Horedt 1954 K. , *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în *SCIV*, V, 1954, p. 487-512.
- Horedt 1978 K. , *Backteller und Tonkessel in Morești*, în *SlovArch*, XXVI/1, 1978, p. 59-68.
- Horedt 1979 K. , *Morești. Band 1. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.
- Horedt 1984 K. , *Morești. Band 2. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984.
- Horedt 1986 K. , *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.
- Iambor 1986 P. , *Vase cu gât canelat descoperite în așezările 1985-1986 feudale timpurii din Transilvania*, în *ActaMN*, 1985-1986, p. 589-598.
- Ist. Rom. II*
Lukács 1984 A. , *Istoria României*, vol. II, București, 1966.
- Nögler 1970 Th. , *Vințu de Jos în feudalismul timpuriu*, în *Apulum*, VIII, 1970, p. 29-40.
- Nögler 1974 Th. , *Zum Gebrauch des Ausdrucks "Terra Deserta" in einigen Urkunden des 12. -13. Jahrhunderts*, în *StComBrukenthal*, 18, 1974, p. 51-61.
- Nögler 1977 Th. , *Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei*, în *StComBrukenthal*, 20, 1977, p. 27-49.
- Nögler 1981 Th. , *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, Ediția II, 1981.
- Papacostea 1993 Șb. , *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul mongol*, București, 1993.
- Pop 1968 I. , *Date arheologice privitoare la istoria Brașovului în secolele IX-XII*, în *Cumidava*, II, 1968, p. 9-19.
- Spinei 1982 V. , *Considerații cu privire la populația locală 1981-1982 din zona centrală și meridională a Moldovei în secolele XI-XII*, în *CI*, XII-XIII, 1981-1982, p.173-203.
- Spinei 1990 V. , *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 103-148.
- Takács 1986 M. , *Die arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken*, Budapesta, 1986.